

مکانیسم ها و راه های ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته

(تاریخ دریافت ۱۴۰۳/۰۴/۲۹، تاریخ تصویب ۱۴۰۳/۰۶/۰۲)

عاطفه تخله^۱

دانشجوی دکتری داوری دانشگاه تهران و عضو انجمن مطالعات حقوقی استان مازندران

دکتر صلاح الدین هرسنی^۲

دکتری علوم سیاسی، مدرس مدعو دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه مازندران و دانشگاه فرهنگیان نوشهر

چکیده

مکانیسم ها و راه های ارائه کمک های بشر دوستانه از مسائل مهم کمک رسانی بشر دوستانه در حوادث طبیعی و بلایای بشر ساخته است. دغدغه و هدف پژوهش حاضر این است که به روش مطالعه اسنادی و با بهره گیری از تحلیل کیفی داده ها و به روش توصیفی-تحلیلی، مکانیسم ها و راه های ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته مورد بررسی قرار دهد. در واقع نکته و بحث اصلی حول راه های کمک رسانی این است که ارائه کمک های بشر دوستانه حوادث طبیعی و بلایای بشر ساخته چگونه ممکن و میسر می شود؟ تحلیل و نتایج حاصل از داده ها نشان داد که: ارائه کمک های بشر دوستانه به واسطه یاری رسانی مستقیم و غیر مستقیم در بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته ممکن و میسر می گردد. مسیر مستقیم و بدون واسطه یاری رسانی شامل کمک های مبتنی بر رضایت و ظرفیت های دولتی، کمک های مستقیم مبتنی بر مشارکت های مردم

^۱ نویسنده مسئول Email:Atefeh.takhleh@gmail.com

^۲ Email:S.Harsani.k@gmail.com

نهاد و کمک های مستقیم داوطلبانه از طرف سلبیتی ها و خیرین می باشد. اما ارائه کمک های بشر دوستانه از مسیر غیر مستقیم و واسطه ای از طریق میانجی گری و نقش های واسطه ای، ارائه کمک ها از طریق قوه قهریه و اتکا به الزامات شورای امنیت، ارائه کمک به واسطه طریق مراجع قضایی بین المللی و ارائه کمک ها دولت ها و سازمان های بین المللی صورت می پذیرد.

واژگان کلیدی: حقوق بین الملل، حقوق بشر، یارسانی، یاری رسانی مستقیم، یاری رسانی غیر مستقیم

مقدمه

ماده یک قطعنامه مصوب انستیتو حقوق بین الملل در باب کمک رسانی بشر دوستانه اشعار داشته است که: کمک های بشر دوستانه به معنای تمامی اعمال، فعالیت ها و منابع مادی و انسانی است که جهت تهیه کالا ها و خدمات ضروری برای بقای انسان ها با هدفی صرفا انسانی انجام می شود تا نیاز های اساسی افراد آسیب دیده بر طرف گردد. کمک رسانی بشر دوستانه برای رفع نیاز های افرادی صورت می گیرد که به سبب یک فاجعه و بلا در وضعیتی اضطراری گرفتار شده و نیازمند کمک دیگر دولت ها هستند. فاجعه و بلا ممکن است دارای منشا طبیعی مانند: سیل، زلزله، توفان و سونامی و ساخته دست بشر مانند انفجار اتمی، جنگ و درگیری، نشت مواد شیمیایی و بروز همه گیری بیماری نظیر پاندمی ها باشد. موضوع حق بر دریافت کمک های بشر دوستانه را که روی دیگر آن تعهد دولت ها به ارائه این کمک هاست، می توان در دو حوزه زمان جنگ و زمان صلح مطرح کرد. طبیعی است که موضوع

کمک رسانی بشر دوستانه در شرایطی مطرح می شود که گروهی از مردم به کمک های غذایی، دارویی، پوشاک محتاج باشند. کمک رسانی دوستانه در زمان جنگ در حوزه مقررات حقوق بین الملل بشر دوستانه مطرح می شود. موضوع کمک رسانی بشر دوستانه در زمان صلح نیز در حوزه حقوق بین الملل بشر قابل طرح است. موضوع کمک های بشر دوستانه در این مقاله در زمان جنگ و صلح خواهد بود. با همه پژوهش های که از سوی پژوهشگران حقوق بین الملل در باره راه های کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل صورت گرفته، به نظر می رسد که جای پژوهشی که خواسته باشد، مکانیسم ها و راه های ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته را در زمان جنگ و صلح مورد بررسی قرار داده باشد، خالی است. لذا پژوهش حاضر پاسخی به نیاز و خلا پژوهشی است. در این ارتباط، بیشترین تلاش ممکن به عمل آمده تا به پرسش پژوهش پاسخ مناسب داده شود. با توجه به موضوع و اهداف، پژوهش حاضر عهده دار پاسخ به این پرسش است که: چه راه ها و مکانیسم هایی در ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته وجود دارد؟ فرضیه ای که در پاسخ به پرسش تحقیق مورد سنجش و آزمون قرار می گیرد، بر اساس متغیر های مستقل و وابسته تنظیم شده اند. در این مقاله و با عنایت به موضوع، مکانیسم ها و راه های ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل متغیر مستقل و تبیین کننده و بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته متغیر وابسته و تبیین شونده محسوب می شوند. بر اساس متغیر های مستقل و وابسته فرضیه مقاله را می توان در قالب گزاره ی ذیل تبیین نمود و آن اینکه: ارائه کمک های بشر دوستانه به واسطه یاری رسانی مستقیم و غیر مستقیم در بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته ممکن و میسر می گردد.

۱) پیشینه پژوهش (بررسی متون موجود)

اگر چه ارائه کمک های بشردوستانه به غیر نظامیان از منظر حقوق بین الملل نوین از اهمیتی فراوانی در مطالعات حقوق بین الملل برخوردار است، اما این پژوهش کمتر مورد توجه پژوهشگران حقوق بین الملل قرار گرفته است. در این ارتباط تک نگاشت هایی را می توان به تناوب در برخی از مجلات تخصصی حقوق بین الملل مورد مطالعه و به خوانش گرفت. در این ارتباط:

قربان نیا، ناصر (۱۳۹۳) پژوهشی را تحت عنوان (تعهد دولت ها به ارائه و پذیرش کمک های بشر دوستانه) به نگارش در آورده است. این پژوهش در پرتال جامع علوم انسانی منتشر شده است. در این پژوهش حق بر ارائه و پذیرش کمک های بشر دوستانه در راستای ملاحظات حقوق بشری تاکید شده است.

هنکارت، ژان ماری (۱۹۹۸) مقاله ای را تحت عنوان (پژوهشی بر حقوق بین المللی بشردوستانه عرفی) به نگارش در آورده است. این مقاله به توضیح منطق ورای پژوهشی بر حقوق بین المللی بشردوستانه عرفی و به درخواست کنفرانس بین المللی صلیب سرخ و هلال احمر، توسط کمیته بین المللی صلیب سرخ انجام شده، می پردازد. در این مقاله روش و چگونگی این تحقیق به طور خلاصه و یافته های اصلی آن بیان شده است. با این حال این مقاله، تحلیلی کامل از یافته های این تحقیق نیست.

کمیته بین المللی صلیب سرخ (۱۹۹۹) مقاله ای را تحت عنوان (حقوق بین المللی بشر دوستانه) به نگارش در آورده است. در این مقاله از معاهدات حقوق بین الملل بشر دوستانه سخن به میان آمده است.

ممتاز، جمشید (۱۳۸۹) مقاله ای را تحت عنوان (حقوق بشر دوستانه و مخاصمات بین المللی) به نگارش در آورده است. این مقاله که حاوی مطالبی درباره حقوق بشر دوستانه و مخاصمات بین المللی است، در پرتال جامع علوم انسانی چاپ شده است.

عزیزی، ستار (۱۳۹۵) پژوهشی را تحت عنوان (مسئولیت بین المللی اشتقاقی ناشی از کمک یا مساعدت با تاکید بر قضیه کاربرد مهمات خوشه ای در یمن) به نگارش در آورده است. این مقاله در مجله پژوهش حقوق عمومی سال هجدهم، شماره ۵۱ چاپ و منتشر شده است و حاوی اطلاعات سودمندی درباره حقوق بشر دوستانه است.

حسین نژاد، کتایون (۱۳۹۵) مقاله ای را تحت عنوان (کارکرد های حقوق بشر دوستانه) به نگارش در آورده است. این مقاله در پرتال جامع علوم انسانی چاپ و منتشر شده است. طبق نگاه نویسنده در این مقاله: باید توجه داشت که اجرای واقعی و موثر حقوق بشر بیش از هر چیز مستلزم آن است که یکایک افراد به حقوق خود و دیگران آگاهی یابند و بدین ترتیب بتوانند حفظ و رعایت آن ها را خواستار شوند. بنابراین شناساندن حقوق بشر و راه های حمایت از آن ها، یکی از پیش شرط های ضروری برای جلوگیری از زیر پا گذاشتن این حقوق است.

فقیه حبیبی، علی (۱۳۹۵) مقاله ای را تحت عنوان (جایگاه حقوق بشر دوستانه در اسلام و اسناد بین المللی) به نگارش در آورده است. این مقاله در فصلنامه پژوهش های سیاسی جهان

اسلام، سال ششم، شماره دوم چاپ و منتشر شده است. طبق دیدگاه نویسنده در این مقاله: در عرصه بین الملل هم طی سالیان متمادی معاهدات و اسناد بسیاری در خصوص افراد درگیر جنگ و غیر نظامیان و سایر افرادی که به نوعی با مخاصمات مسلحانه در ارتباط هستند در نظر گرفته شده است. جامعه جهانی با تصویب کنوانسیون های بین المللی مانند کنوانسیون، ژنو و لاهه و سایر کنوانسیون ها سعی در ایجاد یک اصول اساسی بشر دوستانه در زمان رخدادهای جنگی دارد. این کنوانسیون ها، قوانینی هستند که رعایت آنها، اگر چه از وقوع جنگ جلوگیری نمیکند، اما دردها و آسیب های انسانی را تا حدودی از طرفین مخاصمه می کاهد مقایسه بین حقوق بشر دوستانه در اسلام و مقررات امروزی، نشان می دهد که حقوق اسلامی در این زمینه هم به لحاظ تاریخی و هم به جهت داشتن احکام بشر دوستانه بسیار غنی تر از حقوق بشر دوستانه کنونی است. بدلیل آنکه حقوق بشر دوستانه جنبه ی جهانی دارد و اندیشه ی بشر دوستانه بیش از هر زمان دیگر، در حوزه ی بین الملل در حال تثبیت و شکوفایی است. از اینرو تبیین دیدگاه اسلام در این زمینه ضروری و حیاتی می نماید.

نظر به طیف اندک پژوهش های انجام شده، تاکنونی پژوهشی جامع و مانعی درباره مکانیسم ها و راه های ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته به عمل نیامده است. به طور کلی، بررسی ادبیات موجود حاکی از آن است که موضوع پژوهش به دلیل این که تا کنون به طور جامع و در قالب یک کار مستقل علمی به آن پرداخته نشده است، از جنبه نوآوری بر خوردار است. بنابراین، می توان ادعا نمود که یافته های پژوهش می تواند تا حدودی خلاء در ادبیات موجود و پیشینه تحقیق را مرتفع سازد و مبنا و منبعی قابل اتقان و معتبر برای پژوهش هایی آتی گردد.

۲) روش تحقیق

نوع پژوهش بر اساس هدف: کاربردی است. از حیث نتیجه گیری: کاربردی - توسعه ای، از جهت رویکرد انتخاب: عقلایی، و از منظر تحلیل داده ها: کیفی و به لحاظ ماهیت پژوهش، تبیینی (تعلیلی)، توصیفی - تحلیلی می باشد. روش گردآوری داده ها و اطلاعات، اسنادی است که از طریق مراجعه به کتابخانه و آرشیو مقالات و همچنین جستجو در شبکه های الکترونیکی و اینترنتی انجام شده است.

۳) تحلیل داده های تحقیق

داده های تحقیق حاضر در راستای متغیر مستقل شامل راه مستقیم کمک رسانی و مسیر غیر مستقیم و واسطه ای کمک رسانی می باشد.

۳-۱) روش های مستقیم کمک رسانی بشر دوستانه

روش های مستقیم کمک رسانی بشر دوستانه شامل: کمک های مبتنی بر رضایت و ظرفیت های دولتی، کمک های مستقیم مبتنی بر مشارکت های مردم نهاد و کمک های مستقیم داوطلبانه از طرف سلبریتی ها و خیرین می باشد.

۳-۱-۱) ارائه کمک های بشر دوستانه مبتنی بر رضایت و ظرفیت های دولتی

اساساً دولت ها تعهد به ارائه کمک های بشر دوستانه در هنگام بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته هستند. کارگزار و عامل اصلی ارائه کمک های بشر دوستانه مبتنی بر رضایت دولت ها هستند. مبنا و الگوی عمل دولت ها در ارائه کمک های بشر دوستانه، ملاحظات حقوق بشری و

میثاق بین المللی حقوق بشر دوستانه هلال احمر در سال ۲۰۰۷ و همچنین اجلاس کمیته ششم مجمع عمومی در سال ۲۰۰۷ و پاراگراف دوم ماده ۱۰ پیش نویس کمیسیون حقوق بین الملل ۲۰۰۸ می باشد. علاوه بر این در راستای اصل رضایت، دولت های آسیب دیده ناشی از بلایای طبیعی و بشر ساخته باید حاضر به قبول ارسال کمک توسط دولت ها و نهاد خارجی باشند. مبنای قبول دولت آسیب دیده به ارسال کمک ها توسط دولت ها و نهاد خارجی کنوانسیون اتحادیه امداد بین المللی به سال ۱۹۲۹ و ماده ۱۳ پیش نویس طرح کمیسیون حقوق بین الملل و همچنین پاراگراف ۳ اصول راهنمای ضمیمه به قطعنامه ۴۶/۱۸۲ مجمع عمومی می باشد. (موسوی، ۱۳۹۱: ۹۳)

۳-۱-۲) روش مستقیم کمک رسانی بشر دوستانه مبتنی بر کمک های مستقیم مبتنی بر مشارکت های مردم نهاد

در بحران ها و حوادث طبیعی، گاه عمق فاجعه آنقدر وسیع است که دولت به تنهایی نمی تواند به همه امور در کوتاه ترین زمان ممکن رسیدگی کند که در چنین شرایطی حضور نهادهای برخاسته از بطن جامعه به شدت احساس می شود. اصطلاح سازمان غیر دولتی، سازمان مردم نهاد به اشکال مختلف در سراسر جهان استفاده می شود و با توجه به بافت کلامی که در آن مورد استفاده قرار گرفته، به انواع گوناگون سازمان ها اشاره می کند. سازمان غیر دولتی در کلی ترین معنایش، به سازمانی اشاره می کند که مستقیماً بخشی از ساختار دولت محسوب نمی شود، اما نقش بسیار مهمی بعنوان واسطه بین فرد فرد مردم و قوای حاکم و حتی خود جامعه ایفا می کند. سازمان های مردم نهاد به مثابه شکل های یاری رسان، به واسطه

برخورداری از مولفه‌هایی چون تخصص، چابکی و سازمان یافتگی می‌توانند در مواقع بحران، همراه دولت در مسیر خدمت‌رسانی به جامعه گام بردارند. (پاشا بنیاد، ۱۳۹۶: ۵۵)

گزارش تهیه شده توسط سازمان ملل در سال ۱۹۹۵ در خصوص حکومت جهانی نشان می‌دهد که در آن زمان قریب به ۲۰۰۰ سازمان غیر دولتی بین‌المللی وجود داشته است. تعداد سازمان غیر دولتی داخلی کشورها حتی از این رقم نیز بالاتر بوده است. حدود ۲ میلیون سازمان غیردولتی در ایالات متحده فعالیت می‌کنند که بیشتر آنها در ۳۰ سال گذشته تشکیل شده‌اند. روسیه نیز ۴۰۰۰ سازمان غیر دولتی دارد. در هندوستان ۲ میلیون سازمان غیر دولتی وجود دارند. روزانه چندین مورد از این سازمانها ایجاد می‌شوند. تنها در کنیا، قریب به ۲۴۰ سازمان غیر دولتی در هر سال تاسیس می‌شود. (سیف زاده، ۱۳۹۷: ۵۸) یکی از کارویژه‌های اصلی سازمان‌های مردم‌نهاد، ارائه کمک‌های بشر دوستانه است. برای نمونه برنامه جهانی غذا که یکی از نهادها و تشکلهای مردم‌نهاد است، با حضور گسترده‌ی خود در مناطق بحرانی ناشی از بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته کمک‌هایی را به آسیب‌دیدگان ناشی از بلایا کرده است. علاوه بر کمک‌های غذایی تشکلهای مردم‌نهادها و تشکلهای مردم‌نهاد این است که این نهادها می‌توانند دانش و تخصص فنی خود را با استفاده از تجربه‌های طولانی مدت در زمینه لجستیک، آماده‌سازی برای شرایط بحران، توزیع کوپن و کمک‌های نقدی، نقشه‌برداری جمعیت آسیب‌پذیر و برنامه‌ریزی تغذیه، تقویت کنند. (راعی، ۱۳۹۷: ۶۹)

در بحران کوزوو و در بحران یمن و همچنین در زلزله‌های بم و کرمانشاه ما شاهد کمک‌های بشر دوستانه سازمان‌های مردم‌نهاد بوده‌ایم. ارائه کمک‌های بشر دوستانه سازمان‌های مردم‌نهاد بیشتر در راستای قواعد هنجاری حقوق بشر دوستانه به انجام می‌رسد. (قاسمی، ۱۳۹۲: ۵۹)

۳-۱-۳) روش مستقیم کمک رسانی بشر دوستانه از رهگذر کمک های سلبریتی ها و خیرین

سلبریتی ها به سرآمدان و نخبگان علمی، هنری و ورزشی می گویند که به لحاظ تاثیر گذاری نفوذ فراوانی بر بسیج و آمادگی افکار عمومی برای انجام امورات بشر دوستانه دارند. اگر چه مبنای حقوقی اقدامات بشر دوستانه سلبریتی ها و همچنین خیرین در قواعد حقوق بین الملل و مشخصاً حقوق بین الملل بشر دوستانه نیامد، اما سمت و سوی اقدامات سلبریتی و خیرین در ارائه کمک های بشر دوستانه با هدف حمایت از حیات، سلامت و کرامت انسان ها بدون توجه به رنگ، نژاد، زبان، مذهب و ملیت به اجرا در می آید. همین سمت و سو های اقدام سلبریتی ها در ارائه کمک های بشر دوستانه سبب شده است که فعالیت های بشر دوستانه سلبریتی ها در دهه گذشته به پدیده ای جهانی تبدیل شود. سلبریتی ها برای اطلاع رسانی درباره مشکلات جهان و رنج دیگران و به منظور افزایش جمع آوری کمک های بشر دوستانه بیشتر از همیشه نماینده ای برای مشکلات بشر دوستانه میان کشورهای شمال و جنوب در جهان شده اند. (مصفا، ۱۳۹۶: ۸۹) در طی دو دهه گذشته سازمان های خیریه ای و خیران کمک های بشر دوستانه جان شان را در معرض خطر قرار داده اند تا جان افراد نیازمند در جهان را نجات دهند. با این که کارهای بشر دوستانه اتفاق جدیدی در دنیا نیست، اخیراً کمک های سلبریتی ها نمود بیشتری داشته، توجه مردم را بیشتر از همیشه به خود جلب و اعتبار پیدا کرده است، برای همین دبیران سازمان ملل هم سفیر حسن نیت را از میان هالیوود و دیگر سلبریتی های غربی انتخاب می کنند. در ایران و در واقعه زلزله کرمانشاهان برخی از چهره های مطرح سلبریتی منشا کمک های بشر دوستانه ای به مردم زلزله شده بوده اند. (زمانی، ۱۳۹۷: ۳)

۲-۳) روش های غیر مستقیم کمک رسانی بشر دوستانه

روش های غیر مستقیم و واسطه ای کمک رسانی شامل: میانجی گری و نقش های واسطه ای، ارائه کمک ها از طریق قوه قهریه و اتکا به الزامات شورای امنیت، ارائه کمک به واسطه طریق مراجع قضایی بین المللی و ارائه کمک ها دولت ها و سازمان های بین المللی می باشد.

۱-۲-۳) ارائه کمک ها از طریق میانجی گری و نقش های واسطه ای

ارائه کمک های بشر دوستانه از طریق میانجی گری و نقش های واسطه ای هنگامی موضوعیت می یابد که رابطه دیپلماتیک کشور گیرنده کمک های بشر دوستانه با کشور کمک کننده و ارائه دهنده کمک های بشر دوستانه تنش آمیز باشد. مبنا و الگوی عمل ارائه کمک های بشر دوستانه از طریق نقش های واسطه ای مصوبات مجمع عمومی سازمان ملل و شورای اجتماعی و اقتصادی سازمان ملل متحد است. در این ارتباط مجمع عمومی ملل متحد و شورای اجتماعی و اقتصادی سازمان ملل متحد تاکید نموده اند که جمعیت غیر نظامی در صورت نیاز و در صورت تنش در روابط دیپلماتیک کشور دریافت کننده و کمک کننده می تواند از طریق نقش های واسطه ای یاری رسانی بشر دوستانه داشته باشند. (بیگ زاده، ۱۳۹۴:

(۱۲)

۲-۲-۳) کمک ها از طریق قوه قهریه و اتکا به الزامات شورای امنیت

ارائه کمک های بشر دوستانه از رهگذر قوه قهریه عواقب عمل کشوری است که قوانین بین المللی را نقض می کند. در نتیجه ممکن است این کشور طبق قوانین بین المللی دارای مسئولیت باشد. باید روشن باشد که در صورت عدم موفقیت سایر روش های اجرا یاری رسانی

از جمله از طریق دیپلماتیک و اقدامات غیر نظامی استفاده از زور و قوه قهریه همیشه یک راه حل نهایی خواهد بود. به عنوان مثال، معیار های موهون که به گزینه های مختلفی علاوه بر ابتکارات دیپلماتیک مانند تهدید به تحریم های اقتصادی طبق ماده ۴۱ منشور سازمان ملل یا عملیات یاری رسانی مرزی که از قلمرو یک کشور همسایه آغاز می شود، اشاره دارند. همچنین رینگاثر اظهار داشت که رویکرد عبور از مرزها توسط سازمان های غیر دولتی برای دستیابی به دسترسی ممکن است کاملاً مخفیانه باشد ولی وضعیت آن ها طبق حقوق بین الملل ممکن است راه حل های عملی ارائه دهد. استفاده از قوه قهریه و زور که توسط شورای امنیت تحت فصل هفتم مجاز است، ممکن است نتیجه ممانعت از یاری رسانی بشر دوستانه باشد، در حالیکه چنین ممانعت هایی ممکن است منجر به نقض حقوق بین الملل شود و کشور آسیب دیده را مسئول آن قرار دهد. استفاده از زور در حقوق بین الملل می تواند از طریق دفاع از خود و نیز شورای امنیت تحت فصل هفتم منشور سازمان ملل مورد استفاده قرار گیرد. با توجه به تعداد زیاد کشور عضو در سازمان ملل مفاد ماده ۲۵ منشور سازمان ملل متحد آن ها را ملزم به پیروی از تصمیمات شورا و ممنوعیت غیر مستقیم استفاده از زور در ماده ۲ منشور سازمان ملل در خارج از دفاع از خود می کند. شورای امنیت ارگان تحت حقوق بین الملل فعلی با بیشترین ابزار برای اجرای یاری رسانی از طریق زور است. (Guterres, ۲۰۰۸: ۲۵) علاوه بر این استفاده از زور همچنین می تواند به عنوان روشی تاثیر گذار در تعیین ماده ۴۱ پیش نویس کنوانسیون مسئولیت بین المللی دولت ها در نظر گرفته شود که بر این اساس دولت ها وظیفه دارند در خاتمه نقض حقوق بین الملل همکاری کنند. (Reinecke, ۲۰۱۰: ۲۵)

ماده ۲۰ ARSIWA یا همان (مسئولیت بین المللی دولت ها در قبال اعمال متخلفانه) مقرر می کند که اگر رضایت معتبر توسط یک دولت داده شود، از اشتباه بودن یک عمل جلوگیری می شود. بنابراین، رضایت باید مطابق با مجوز و اختیار صحیح داده شود، اما ممکن است در هر زمان قبل یا حتی در حین عمل اتفاق بیفتد. (کوچ نژاد، ۱۳۹۲: ۳۷) ارائه کمک های بشر دوستانه با توجه به الزامات شورای امنیت نیز حائز اهمیت است. در این ارتباط، نگرانی های شورای امنیت ملل متحد در خصوص یاری رسانی بشر دوستانه حاکی از نقش مهم این نهاد به عنوان یک ابزار الزام آور است. شورا در موارد مختلف با در دستور کار قرار دادن این موضوع نه فقط جایگاه حقوق عرفی قواعد مربوط به یاری رسانی بشر دوستانه را تایید کرده است بلکه یک ارتباط مستقیم میان نقض این قواعد و صلح و امنیت بین المللی ایجاد نموده است. در این راستا، شورا در موارد مختلفی مانع تراشی در ارائه یاری رسانی بشر دوستانه و حمله به نیروهای امدادی و کارکنان آن را محکوم نموده است. این ابراز نگرانی و یا محکوم سازی گاه در قالب اعلامیه رئیس شورا و گاه در قالب صدور قطعنامه بر اساس فصل ششم و حتی فصل هفتم منشور تجلی یافته است. شورا در قطعنامه ۲۰۰۱۲۹۶ به عنوان قطعنامه ای جامع، فراگیر و کلی در خصوص حمایت از غیر نظامیان در زمان مخاصمات مسلحانه مقرر می دارد که مانع تراشی عامدانه در دسترسی به یاری رسانی بشر دوستانه می تواند تهدیدی علیه صلح و امنیت بین المللی تلقی شود و در موارد مختلفی بر قصد خود جهت اقدام علیه چنین مانع تراشی هایی تاکید نموده است. در برخی موارد هم شورا از طرفین درگیری خواسته است تا امکان دسترسی فوری، امن و بدون مانع را برای عملیات امدادی بشر دوستانه فراهم نمایند. (کوچ نژاد، ۱۳۹۲: ۳۸) یکی دیگر از اقدامات شورا اعطای مجوز به آژانس های بشر دوستانه ملل متحد برای یاری رسانی بشر دوستانه به طور مستقیم است. اگر چه در چنین مواردی دولت سرزمینی در

جریان کار قرار می گیرد، اما با توجه به اثر الزام آور قطعنامه های شورای امنیت به نظر می رسد که نیاز به جلب رضایت آن دولت متنتفی می گردد. شورا حتی این حق را دارد که جلوگیری از دسترسی به یاری رسانی را محکوم کرده و در چنین مواردی تهدید به وضع مجازات و یا حتی اقدام به وضع مجازات نماید. چنانکه در مورد کنگو چنین کرد. در مورد سومالی شورا نهاد هایی که مانع تحویل و توزیع کمک های بشر دوستانه شده بودند را مشمول مجازاتی قرار داد. قبل از قطعنامه موضوعی ۱۲۶۵، شورای امنیت این فرصت را داشت تا موضوع خود را در رابطه با درگیری داخلی در سومالی و با توجه به درگیری در یوگسلاوی سابق، هر دو در اوایل دهه ۱۹۹۰ در نظر بگیرد. به دنبال آن، اتفاقات چشمگیر و مشهور رویداد های روآندا در اواسط دهه ۱۹۹۰ رخ داد. سومالی در چندین نوبت درخواست خود را به این شورا اعلام کرد، در حالی که جمهوری آن زمان یوگسلاوی نیز از این بررسی شورای امنیت استقبال کرد. این وضعیت در هر دو کشور تا حدودی به طور هم زمان اتفاق افتاد و شورا از طریق اجرای نخستین ماموریت های صلح به استفاده از زور در هر دو موقعیت پرداخت. این ماموریت ها بر اساس رضایت دولت ها و طرف های درگیر بود. بنابر این، آن ها بر اساس برخی از اصول توافق شده مانند بی طرفی، عدم استفاده از زور عمل می کنند، مگر اینکه در دفاع از خود و عدم حضور نیرو های اعضای دائم شورای امنیت باشد. با این حال هنگامی که شورای امنیت تحت فصل هفتم منشور سازمان ملل متحد فعالیت می کند و ماموریت های اصلی صلح تغییر می یابد، موضوع لزوم رضایت دولت های آسیب دیده نیز تغییر می یابد. شورای امنیت در مورد سومالی خاطر نشان کرد که تحویل یاری رسانی بشر دوستانه یکی از عناصر مهم در تلاش شورا برای باز گرداندن صلح و امنیت بین المللی در منطقه است و به همین ترتیب عملیات فوری هوایی را برای ارائه چنین کمک هایی مجاز کرد. شورای امنیت

سپس با دعوت از طرفین درگیری برای همکاری با سازمان ملل و کارکنان امنیتی آن و کمک به ثبات اوضاع ادعا کرد که در صورت عدم وجود چنین همکاری، شورای امنیت اقدامات دیگری را برای ارائه کمک های بشر دوستانه به سومالی نیز متفی نمی کند. (Slaughter, ۲۰۰۴: ۲۸) بنابراین به نظر می رسد که شورا به طور غیر مستقیم دریچه استفاده احتمالی آینده از زور برای ارائه کمک را باز می کند اما در واقع آن را به این صورت شکل نمی دهد. در این مرحله خط مشخصی در کار شورا مشخص نشده است. شورا حتی به عنوان آخرین اقدام می تواند مجوز اقدام نظامی را برای امکان پذیر کردن کمک رسانی بشر دوستانه صادر نماید. چنانکه در قضیه یاری رسانی به کرد های شمال عراق و همچنین بوسنی و هرزگوین چنین کرد. ارجاع پرونده خود داری از انجام یاری رسانی بشر دوستانه و یا مخالفت با آن و یا مانع تراشی در اجرای آن به نهاد های قضایی بین المللی از جمله مراجع قضایی اختصاصی تشکیل شده توسط خود شورا و یا دیوان کیفری بین المللی از دیگر اقدامات محتمل قابل انجام به وسیله شورا است. شورا طی قطعنامه در خصوص سوریه ضمن دعوت از طرفین درگیری به رعایت حقوق بشر و حقوق بشر دوستانه بین المللی و اعلام اینکه نقض های واقع شده در سوریه می تواند جنایت جنگی و جنایت علیه بشریت محسوب شود از مقامات سوری درخواست نمود که به تقاضای سازمان ملل و نهاد های وابسته به آن برای عبور از مرز های سوریه پاسخ مثبت دهد و از دبیر کل ملل متحد خواست که وضعیت یاری رسانی در این کشور را گزارش دهد و بر قطعنامه های صادره قبلی این شورا در خصوص یاری رسانی به غیر نظامیان تاکید نمود. (کوچ نژاد، ۱۳۹۲: ۳۹)

۳-۲-۳) ارائه کمک های بشر دوستانه از طریق مراجع قضایی بین المللی

اگر چه در اساسنامه دیوان کیفری بین المللی و یوگسلاوی سابق و همچنین دیوان کیفری بین المللی روآندا مقررہ ای در خصوص یاری رسانی بشر دوستانه وجود ندارد، اما دسته بندی جرائم تحت شمول این محاکم به نحوی است که امکان تعقیب و مجازات نقض هایی از این دست را هم فراهم می آورد. حمله به پرسنل بشر دوستانه و اعمال سیاست به قحطی کشانیدن به عنوان یک شیوه جنگی به راحتی می تواند در زمره جرائم قابل مجازات توسط اساسنامه این محاکم قرار گیرد. با ایجاد دیوان کیفری بین المللی و آغاز به کار آن از سال ۲۰۰۲ اساسنامه این دیوان صراحتا اقداماتی را شامل می شود که ارتباط نزدیکی با یاری رسانی بشر دوستانه دارد. این اقدامات به عنوان جرائم قابل مجازات در قالب سه جرم: جنایات جنگی، جنایت علیه بشریت و نسل کشی ذکر گردیده است. با این وجود حقوق کیفری بین المللی نقش کوچکی را در یاری رسانی بشر دوستانه بازی می کند. برای مثال نقض ماده ۵۹ کنوانسیون چهارم ژنو که حاوی وظیفه آشکار تسهیل در انجام کمک های بشر دوستانه است جزء مصادیق نقض های فاحش کنوانسیون های ژنو که در ماده ۱۴۷ همین کنوانسیون آمده ذکر نگردیده است. با این وجود هدایت عمدی حملات علیه پرسنل بشر دوستانه، تاسیسات بشر دوستانه، محموله ها و کامیون های در حال مأموریت بشر دوستانه طبق بند ۳ (ب) از بند ۲ ماده ۸ و بند ۳ از بند (ه) همان ماده جنایت جنگی تلقی شده است. علاوه بر آن مانع تراشی عامدانه در توزیع کمک های بشر دوستانه می تواند جنایت جنگی محسوب شود. اگر این کار با هدف به قحطی کشانیدن جمعیت غیر نظامی صورت پذیرد. نکته مهم آن است که به قحطی کشانیدن جمعیت غیر نظامی حسب بند (ب) از بند ۲ ماده ۸ اساسنامه فقط در خلال مخاصمات مسلحانه بین المللی جنایت جنگی محسوب می شود و در قسمت مربوط به مخاصمات مسلحانه غیر بین

المللی انجام چنین کاری جزء مصادیق جنایات جنگی ذکر نگردیده است. با این همه مانع تراشی در عملیات امداد رسانی در خلال مخاصمات مسلحانه غیر بین المللی در شرایط خاصی می تواند جنایت بین المللی دیگری محسوب شود از قبیل انجام اقدامات غیر انسانی و در قالب جنایت علیه بشریت محسوب شود. (دوللو، ۱۳۹۲: ۹۵)

۳-۲-۴) ارائه کمک های بشر دوستانه از سوی سایر دولت ها و سازمان های بین المللی

ماده ۱ مشترک کنوانسیون های ژنو مقرر می دارد که: دولت های معظم متعاقد مکلف به رعایت و تضمین رعایت کنوانسیون حاضر در تمام شرایط می باشد. مشابه همین مقرر در ماده ۱ پروتکل اول الحاقی هم آمده است. این ماده به عنوان تحمیل کننده وظیفه ای بر دولت ها فراتر از وظیفه آنها در اجرای خود کنوانسیون تفسیر شده است. (ماده ۱ مشترک کنوانسیون های ژنو) مقرر مزبور امروزه این مسئله را به وضوح مطرح می کند که تمام دولت های عضو کنوانسیون های ژنو و پروتکل اول الحاقی هم حق و هم وظیفه دارند که نسبت به نقض کنوانسیون ها واکنش نشان دهند. (شفیعی، ۱۳۹۲: ۶۷) از این رو می توان گفت که اگر قواعد موجود در حداقل کنوانسیون های ژنو و تا حدود زیادی پروتکل اول الحاقی را قواعدی عرفی شده و در برخی موارد اومانیتی یا همان انسان دوستانه بدانیم که البته یاری رسانی بشر دوستانه هم جزء همین قواعد است تمام دول عضو بواسطه پیوستگی منافع با سایر دولت ها، متعهد به اجرای این قواعد هستند و اجرای این قواعد منحصر به دولت های درگیر مخاصمه نمی باشد. از این رو نه فقط آن دولتی که مستقیماً به وسیله نقض کنوانسیون تحت تاثیر قرار گرفته است بلکه تمام دولت هایی که به وسیله کنوانسیون و پروتکل اول متعهد هستند می توانند و یا شاید

مکلفند اقدامات لازم را به عمل آورند. بر اساس ماده یک مشترک یک دولت همچنین نمی تواند نقض حقوق بشر دوستانه به وسیله نهادهی دیگر را تشویق کند و یا آن را در چنین اقدامی یاری دهد. میان ماده یک مشترک کنوانسیون های ژنو و ماده ۱ پروتکل از یک سو و ماده ۷ پروتکل اخیر الذکر می توان ارتباط برقرار کرد. ماده ۷ پروتکل اول الحاقی مقرر می دارد: امین این پروتکل جلسه ای متشکل از طرف های معظم متعاهد را به درخواست یک یا چند طرف معظم متعاهد و با موافقت اکثریت آنها تشکیل خواهد داد تا مشکلات مربوط به اجرای کنوانسیون ها و پروتکل حاضر را بررسی نمایند. (Barber, ۲۰۰۹: ۲۲) تاکید بر این نکته لازم است که دولت ها تا کنون نقش خودشان را به عنوان نگهبانان کنوانسیون ها بطور جدی انجام نداده اند. از سوی دیگر سازو کار اجرای این تعهد دولت ها نیز مشخص نیست به نحوی که تضمین اجرای کنوانسیون ها و پروتکل اول را از سبک ترین واکنش دیپلماتیک تا دست بردن به قوای نظامی می توان تفسیر نمود. این امید که ماده یک مشترک بتواند شیوه ای را برای اجرای کنوانسیون ها و پروتکل اول برای دول عضو ارائه دهد تا کنون محقق نشده است. دولت ها به ندرت علاقمند به سرمایه گذاری وقت و پول خود و به خطر انداختن روابط خودشان با یک طرف مخاصمه برای محکوم کردن نقض کنوانسیون ها و پروتکل اول از جمله در مبحث یاری رسانی بشر دوستانه هستند. با این وجود گاه برگزاری جلسه ای با حضور دولت های متعاهد برای بحث در مورد وضعیتی که به نظر می رسد که در آن وضعیت تعهدات موجود در یک کنوانسیون خاص نقض شده است می تواند راهگشا باشد. اقدام در چارچوب سازمان های بین المللی که اعضا زیاد دارند مثل سازمان ملل متحد از دیگر اقدامات محتمل به نظر می رسد. تلاش های فراوان نماینده ویژه دبیر کل سازمان ملل در امور سوریه در راستای کسب رضایت دولت سوریه برای انجام کمک رسانی های بشر دوستانه را شاید بتوان در

راستای اجرای همین ماده ۱ ارزیابی کرد. رویه اخیر دولت ها حاکی از افزایش گرایش آنها به تضمین اجرای حقوق بشر دوستانه توسط سایر دولت ها می باشد. (پارسا، ۱۳۹۱: ۵۵)

نتیجه گیری و ارائه راهکار ها و پیشنهادات

در این مقاله به روش مطالعه اسنادی و با بهره گیری از تحلیل کیفی داده ها و به روش توصیفی-تحلیلی، مکانیسم ها و راه های ارائه کمک های بشر دوستانه در پرتو حقوق بین الملل با تاکید بر بلایای طبیعی و بلایای بشر ساخته مورد بررسی قرار گرفت. به عنوان نتیجه گیری کلی کمک رسانی انساندوستانه در زمان جنگ و صلح تابع مقررات قراردادی و عرفی است. کنوانسیون چهارم ژنو و قواعد عرفی حاکم بر زمان مخاصمات مسلحانه، تعهداتی را برای دولتها به منظور اعطای کمک های انساندوستانه مقرر کرده اند. به نظر می رسد که تعهدی عرفی در زمان صلح در حال شکل گیری است تا دولت ها و سازمان های بین المللی را ملزم به کمک رسانی انساندوستانه به اشخاصی نمایند که در اثر بلایا و فجایع طبیعی مانند سیل، زلزله، و نیز فجایع ناشی از اقدامات انسانی همچون جنگ، آسیب دیده اند. در این تحقیق، پاسخ به پرسش تحقیق حول محور اثبات فرضیه به واسطه تحلیل داده هایی چون: کمک های مبتنی بر رضایت و ظرفیت های دولتی، کمک های مستقیم مبتنی بر مشارکت های مردم نهاد و کمک های مستقیم داوطلبانه از طرف سلبریتی ها و خیرین به عنوان روش های مستقیم کمک و یاری رسانی و مکانیسم هایی چون: میانجی گری و نقش های واسطه ای، ارائه کمک ها از طریق قوه قهریه و اتکا به الزامات شورای امنیت، ارائه کمک به واسطه طریق مراجع قضایی بین المللی و ارائه کمک ها دولت ها و سازمان های بین المللی به عنوان کمک و یاری رسانی می باشد.

از آنجائیکه روش های مستقیم و غیر مستقیم کمک های بشر دوستانه در راستای ملاحظات حقوق بشری در بلایای طبیعی و بشر ساخته امری ضروری و لازم است، راهکار ها و پیشنهادات زیر بابت ارائه بهینه کمک رسانی در بلایای طبیعی و بشر ساخته خاورمیانه پیشنهاد می گردد:

۱. با توجه به آثار زیانبار بلایای طبیعی و بشر ساخته، دولت ها باید در راستای اصل خود یاری، زمینه های یاری رسانی بشر دوستانه را فراهم نمایند.

۲. در میان روش های یاری رسانی، روش غیر مستقیم ارائه کمک ها از طریق قوه قهریه و اتکا به الزامات شورای امنیت اهمیت بیشتری دارد. لذا باید تمهیدات حقوقی این راه به واسطه سازو کار های حقوقی فراهم شود.

۳. مبنا و الگوی عمل ارائه کمک های بشر دوستانه از طریق نقش های واسطه ای مصوبات مجمع عمومی سازمان ملل و شورای اجتماعی و اقتصادی سازمان ملل متحد است. لذا با تمهیداتی فراهم شود تا سازو کار های حقوقی این روش نیز تقویت گردد.

منابع و مآخذ

الف) منابع فارسی

- ۱- بیگ زاده، ابراهیم (۱۳۸۴) بلایای طبیعی و مخاصمات بین المللی در حقوق بین الملل، ترجمه و تحقیق، نشریه الهیات و حقوق، شماره ۱۵.
- ۲- پارسا، فروغ (۱۳۹۱) تقویت و راهکارهای ارائه کمک های بشر دوستانه با تاکید بر اقدامات صنایع خصوصی و دولت ها، فصلنامه علمی و پژوهشی علوم انسانی دانشگاه الزهرا (س)، سال دوازدهم، شماره ۴۱.
- ۳- پاشا بنیاد، موسی (۱۳۹۶) وظایف و اختیارات متقابل دولت آسیب دیده و سازمان های بین المللی در امداد رسانی حوادث طبیعی، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۷، شماره ۳.
- ۴- دوللو، محمد رضا (۱۳۹۲) طرح قضیه لاکربی نزد دیوان بین المللی دادگستری و شورای امنیت، رساله فوق لیسانس دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران.
- ۵- راعی، مسعود (۱۳۹۷) مصونیت دولت ها در پرتو دکترین مسئولیت حمایت، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۸، شماره ۱.
- ۶- زمانی، قاسم (۱۳۹۷) کمک های مستقیم بشر دوستانه داوطلبانه از طرف سلبیتی ها و آخرین، بولتن خبری مطالعات حقوقی و راهبردی مجلس شورای اسلامی.

- ۷- سیف زاده، فرزانه (۱۳۹۷) مصونیت دولت ها در پرتو دکترین مسئولیت حمایت، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۸، شماره ۱.
- ۸- شفیعی، محمد (۱۳۹۲) بررسی مشروعیت دخالت های نظامی بشردوستانه از دیدگاه حقوق بین الملل، مجله حقوقی، نشریه دفتر خدمات حقوق بین الملل، شماره ۲۰
- ۹- قاسمی، علی (۱۳۹۲) کمک های مستقیم بشر دوستانه مبتنی بر مشارکت های مردم نهاد، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی.
- ۱۰- کوچ نژاد، عباس (۱۳۹۲) ارائه کمک ها بشر دوستانه از طریق قوه قهریه و اتکا به الزامات شورای امنیت، رساله کارشناسی ارشد حقوق بین الملل، دانشگاه تهران.
- ۱۱- مصفا، نسرين (۱۳۹۶) وظایف و اختیارات متقابل دولت آسیب دیده و سازمان های بین المللی در امداد رسانی حوادث طبیعی، فصلنامه مطالعات حقوق عمومی، دوره ۴۷، شماره ۳.
- ۱۲- موسوی، مهدی (۱۳۹۱) ارائه کمک های بشر دوستانه مبتنی بر رضایت و ظرفیت های دولتی، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی.

الف) منابع انگلیسی

۱) Barber Rebecca (۲۰۰۹) *Facilitating Humanitarian Assistance in International Humanitarian and Human Rights Law*, *International Review of the Red Cross*, Volume 91 Number 874, June.

۲) Guterres, Antonio (۲۰۰۸) *Millions Uprooted, Saving Refugees and the Displaced*, *Foreign Affairs*, Vol. 5, No. 90.

۳)Reinecke, Isabelle (۲۰۱۰) *International Disaster Response Law and the Coordination of International Organisations*, The ANU Undergraduate Research Journal, Vol. 2.

۴)Slaughter, Anne-Marie (۲۰۰۴) *Sovereignty and Power in a Networked World Order*, Stanford Journal of International Law , pp. 283-327.